

Dítě, škola a agresivita

Miriam Prokešová

Klíčová slova: Rodina, výchova v rodině, škola a její klima, společnost, chaos a řád, svoboda, zodpovědnost

Stručná anotace: Není možné s určitostí říci, v čem spočívají příčiny dnešní agresivity dětí a šikany. Je možné, že kořeny jsou skutečně ukryty v rodině a ve stylu výchovy, ne nevýznamný podíl však zastává také škola a její prostředí a vztah učitele k dítěti, který mnohdy vzhledem k nutnosti udržet kázeň může postrádat ohledy na lidskou důstojnost žáka či studenta. Nemalý podíl na vzrůstající agresivitě dětí však má také celkový stav soudobé společnosti, ve které neplatí zákony a celospolečenské normy pro všechny lidi stejně a v podstatě převládá chaos. A dítě ke svému zdravému vývoji a k pocitu bezpečí potřebuje řád – a ten mu v současném světě rodina ani společnost (a tedy ani škola) poskytnout neumí a nedokáže.

Proč jsou dnešní děti tolik agresivní? Kdo nebo co za to může?

Učitel řekne – může za to výchova rodičů. Za výchovu dětí nejsme zodpovědní. Rodina a její nezáměr o výchovu dítěte, nedostatek času a péče o dítě, ten za všechno může.

Rodič řekne – může za to někdy více a někdy méně také škola. Učitelé, kteří sami mnohdy svým chováním děti šikanují a tyranizují. Učitelé, kteří mohou mít k dětem krajně necitlivý přístup a neodhadnout meze svého chování, zvláště tehdy, chtějí-li udržet kázeň.

Pedagog, psycholog nebo také sociolog řekne – může za to výchova v rodině, může za to stav současného školství, ale také: může za to stav současného světa a současné dnešní společnosti.

Kde tedy vlastně hledat odpovědi na úvodní otázku?

Pravděpodobně neexistuje jednoznačná odpověď. Kdybychom ji znali, měli bychom tím vyřešený velice palčivý a bolestný problém. Pokusím se však nastínit aspoň některé myšlenky, které mne v souvislosti s agresivitou a šikanou mezi dětmi napadly.

1. Výchova v rodině a možné kořeny vzniku agresivity

a) Současná výchova v rodině je údajně (existuje na toto skutečně odpovídající výzkum?) velice liberální. Někdy ji moderně nazýváme demokratickou, ale v podstatě jde spíše o liberální typ výchovy. Demokratická výchova se liší od liberální: za prvé jasnými a platnými pravidly, které jsou důsledně dodržovány a za druhé vedením dítěte k vlastní zodpovědnosti za to, co dělá. V liberální výchově je dítě ponecháno samo sobě. Nejsou mu dány jasné hranice, vše je v podstatě dovoleno a za nic se nemusí zodpovídat. Neplatí jasná pravidla a řád, výchova je omezena na zákazy a příkazy, v podstatě náhodné. Někdy něco platí, jindy ne. V dítěti tak z hlediska společenských norem vzniká chaos. V podstatě neví co může a co ne, smývá se hranice mezi dobrem a zlem. Smývá se tím však také

rozvoj vnitřního hlasu, svědomí. Dítě obyčejně těžko snáší, pokud se nezavděčí svým konáním tomu, koho má rádo. (viz Kohlberg, prekonvenční stadium ve vývoji morálky). Pokud nejsou na dítě kladeny žádné nároky, pokud se zavděčí kdykoliv, (či nezavděčí nikdy), nepozná pocit vnitřního „provinění“ nad tím, že zklamalo. Svědomí tak zůstává nerozvinuto, prázdné, bez zkušeností onoho „promiň, asi to bolelo, odpusť, je mi to líto...“ City k druhým, které může samo dítě v sobě najít a vyvolat a tak je samotné i zpětně ovlivnit, mohou zůstat nerozvinuty. Udeřím tě? Bolelo tě to? No a? Dítě vnímá jen to, co bolí jeho, ne však to, co může zabolet ostatní. Nevzniká tak základ pro budoucí důležitou schopnost kvalitní existence v lidské společnosti – pro porozumění tomu, co prožívají ti druzí, pro empatii. Ublížit někomu jinému pak není problém, nemá v dítěti odpovídající odezvu, nevyvolává pocity něčeho, co se nesmí, co by být nemělo.

b) Rodina je uzavřená společnost. Za jejími dveřmi se dějí často věci, které malé dítě nemůže chápat a které by dokonce ani chápat nemělo. Nemá jak se bránit negativním vlivům svých rodičů. Nedostatek péče, nedostatek lásky, negativní styly výchovy, osobnostní typy obou rodičů, to vše má na dítě dalekosáhlý vliv. V prostředí, kde nejsou uspokojovány všechny potřeby dítěte, kde se dítě nesetkává s vřelostí, ale s chladem, kde jsou na něj kladeny vysoké nároky, kde je komunikace omezena jen na příkazy a zákazy nebo pokárání, kde se s dítětem nehovoří nebo vůbec není připuštěno ke slovu – toto vše je prostředí, které podněcuje v dítěti nejen pud sebezáchovy, sílu k životu, ale také potřebu se bránit. Jednou z forem obrany je však (pud) agrese.

2. Škola a její vliv na dítě

a) Škola je místem, kde je dítě v podstatě násilím omezeno ve svém svobodném rozletu. Je to místo, kde i to dítě, které bylo doma vychovááno liberálním, volným způsobem, prostě najednou něco musí. A musí doopravdy. Musí sedět v lavici po určitou dobu, nemůže si chodit kam chce, kdy chce, jak chce, dělat si co chce, povídat si co chce. Je to místo, kde není středem pozornosti rodičů, ať již z hlediska péče nebo z hlediska nezájmu, kdy prostě jen musí poslouchat. Učitelé jsou lidé, kteří po dítěti něco vyžadují a nemusí k němu sdílet rodičovský vztah, ostatní děti pak vytvářejí již společenství, ve kterém má každé dítě své místo, a to nemusí být vždy jen místo pozitivní a vyjadřující přijetí. Dítě zde poprvé může pocítit negativní zpětnou vazbu druhých na své chování. Nepřijetí druhými, pocit osamocení a ohrožení, nepochopení, to vše vyvolává opět obrannou reakci, kterou může být mimo jiné také agrese.

b) Přílišné nároky učitelů, v podstatě určitý druh násilí, které dítě vede k pochopení a dodržování norem dané společností, tedy k jeho dobru, může být dítětem vnímáno jako průlom do jeho doposud svobodné možnosti volby – dětské já je tím, co může svobodně dělat – a dítě opět může na tuto domnělou agresi z hlediska učitele reagovat agresivně. Nemám to co chci, tak si to prostě vymůžu. Pláčem, křikem, silou vůči okolí. Kopajícími nožičkami si vydupe, co v podstatě chce... Kdo z nás nezná tento obrázek a kdo z nás kolikrát i v dospělosti neměl náhle v bezmocné situaci chuť toto udělat? Vztekle kopat nožičkama?

c) A komunikace učitele s dítětem? Dítě – žák bývá mnohdy považován za malého, hloupého, toho, kdo musí být podřízen výchově, kdo musí být veden. Učitelé mnohdy podceňují děti, nevnímají je jako bytosti, lidské bytosti, které si zasluhují úctu, respekt a lidskou důstojnost. Děti jsou však velice citlivé na projevy nedůstojnosti k sobě samým. Potřeba uznání je jednou z nejdůležitějších lidských potřeb, motivační síla. V přemíře

a v nutnosti udržet kázeň, mnohdy v obranné defenzivní, (ne podpůrné, tedy suportivní), atmosféře nebo dokonce klimatu třídy se učitelé mnohdy stává, že zapomenou na tzv. presumpci nevinny a individuální přístup k člověku, ale nabude dojmu, že všichni žáci jsou vinni, že chtějí jen zlo, že dělají jen naschvály... a odrazí se to na jeho chování vzhledem k dětem. Tato v podstatě skrytá agrese - předpokládáme –li zlo, jsou–li všichni žáci „lumpíci“, které musíme podezřívat z nepravosti, pak již zde jde v podstatě o určitou formu agrese učitele vzhledem k žákovi, k dítěti. Předpokládám- li zlé, a ne dobré, odsuzují děti ke zlému. Hovoříme-li s dítětem jako s tím, kdo se provinil, nastolujeme provinění. Co se děje na našich školách? Předpokládat v dětech dobro je údajně naivita, v předpokladu zla je již však ukryto latentní zlo a zárodky násilí... Naši učitelé, často již jen pod vlivem únavy a vyčerpání, předpokládají často u dětí spíše to zlé než dobré, což může být právě tím „kamenem úrazu“, který spouští lavinu agresivity a posléze i šikany.

3. A co celá společnost a stav současné společnosti?

- a) Je možné, aby ve společnosti, kde není zcela zřejmé, že pro všechny existují jasná a tatáž pravidla, kde mnozí zákonodárci nerespektují zákony; ve společnosti, ve které je svoboda mnohdy chápána bez pravidel a vlastní osobní zodpovědnosti; v té společnosti, kde je možné vytunelovat beztrestně i miliardy, kde korupce je v malé i ve větší míře tolerována a na denním pořádku, mohly být vychovávány děti právě k dodržování pravidel a řádu? Člověk nad sebou bohužel potřebuje pevnou ruku, aby mnohdy i sám před sebou obstál, nehledě na to, že jen skutečně vyzrálá osobnost je schopna svobodného přijetí pravidel. Lidé, kteří nejsou vedeni žádnou autoritou, žádnou metodou cukru a biče, často propadají zmatku a chaosu.
- b) Nejsme na svobodu připraveni a málokdo ji skutečně umí unést. Opijíme se někdy svou vlastní mocí a schopností ovládat druhé i svou vlastní důležitostí. V tomto světě, kde se svoboda v podstatě stává zvlášť mocných a kde začíná chybět i v normálním běžném mezilidském kontaktu a komunikaci respekt a úcta k druhému, chybí tento respekt a úcta také v chování dětí k sobě navzájem. Jaké mají pozitivní příklady ve světě dospělých? Jak je můžeme vychovávat k něčemu, co sami nezvládáme? Někdy jde čistě jen o pud sebezáchovy, touhu a potřebu přežít. A přežívají ti silnější a dravější a agresivnější.

Proč se vlastně divíme, odkud se v dětech ta agresivita bere? Vždyť je všude kolem nás a také kolem dětí. Mnohdy je to agresivita nechtěná, agresivita nutná k přežití v tomto světě, kde přežít je nutností – a ne každému se to musí podařit...

Mgr. Miriam Prokešová, Ph. D.

Pedagogická fakulta Ostravské univerzity
Katedra pedagogiky
Reální 5
701 03 Ostrava

miriam.prokesova@osu.cz